

УДК 101:316.3:328.185

ПРОБЛЕМА КОРУПЦІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУСПІЛЬСТВА

Є.О.Архипова*аспірант, викладач кафедри філософії**Національного технічного університету України**«Київський політехнічний інститут»*

Відкритість державних структур, доступність інформації для журналістів та громадян, впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в соціальну сферу, сферу державного управління, підприємництва тощо є необхідною умовою подолання корупції та забезпечення реалізації прав громадян в інформаційній сфері.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, інформація, корупція.

Сучасна світова спільнота в цілому та українське суспільство зокрема знаходиться на етапі трансформації: поступово формується нове інформаційне суспільство, ефективність соціально-економічного розвитку якого залежить перш за все від створення, виробництва, зберігання та розповсюдження інформації.

Поняття „інформаційне суспільство” впевнено увійшло в лексикон сучасної людини, а вчені та спеціалісти у відповідній сфері відзначають неухильне зростання кількості саме тих рис, що характеризують суспільство як інформаційне. Так, різні аспекти інформаційного суспільства у своїх працях вивчали Д.Белл, М.Кастельс, Д.Рісмен, Е.Тоффлер. Серед сучасних дослідників інформаційного суспільства українські та російські вчені В.Цимбалюк, А.Гальчинський, Р.Калюжний, А.Ракітов, В.Іноземцев, Н.Гендіна тощо.

Все більш явними стають ознаки наближення інформаційної ери і в Україні. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології викликають глибокі зміни на побутовому, економічному, політичному, соціально-філософському, правовому та інших рівнях суспільного життя. Саме інформаційно-комунікаційні технології закладені в основу дії багатьох економічних та соціальних механізмів, що застосовуються зараз і ще будуть використані у майбутньому.

Інформатизація, комп'ютеризація та інтернетизація як перший крок на шляху до інформаційного суспільства визнані урядовими програмами одним із пріоритетних напрямків розвитку українського суспільства. Така спрямованість суспільства на розвиток інформаційної сфери має велике значення: обмеженість або відсутність рівного доступу всіх членів суспільства до нових технологій, актуальної інформації, сучасних систем зв'язку, збору, обробки та передачі даних може призвести до значних негативних наслідків, адже неможливо реалізувати задекларовані демократичні права та свободи у разі відсутності відповідних соці-

альних умов та гарантованої законом доступності інформаційно-комунікаційних технологій для всіх членів суспільства.

Метою даної статті є розкриття можливих наслідків необґрунтованого закриття чи приховування інформації, існування нерівноцінного доступу до інформації, а також відсутності дієвих законів, механізмів впливу та чіткої державної політики в інформаційній сфері.

Становлення інформаційного суспільства, в якому провідну роль відіграє інформація, загострило проблему інформаційної нерівності в суспільстві, що охоплює коло питань, пов'язаних з нерівномірним доступом до інформаційно-комунікаційних технологій.

Суб'єкти інформаційних відносин, обмежені в доступі до різнобічної інформації, нових знань та баз даних, а також до сучасних інформаційних технологій, стають уразливими перед впливом технічно краще оснащених суб'єктів, які володіють каналами передачі інформації, засобами зв'язку та комунікації, інформаційними ресурсами тощо. Таким чином, суб'єкти, які мають перевагу в інформаційній сфері, можуть нав'язувати певну інформацію, представляти її в дозованій та контрольованій формі, що дає їм змогу спрямовувати напрямки думок та поведінку людей у потрібному руслі.

Окрім маніпулювання індивідуальною та суспільною свідомістю, інформаційна нерівність призводить до такого негативного соціального наслідку як поширення злочинів, пов'язаних з інформацією. При цьому діапазон можливих інформаційних порушень дуже широкий – від нанесення шкоди окремій особі внаслідок викрадення персональних даних до виникнення складних соціальних проблем суспільства, пов'язаних з корупцією на різних рівнях та руйнуванням засад демократичного суспільства.

Відсутність рівноцінного доступу до інформації всіх суб'єктів інформаційних відносин

дозволяє певним особам та групам осіб, що в силу свого службового положення або інших обставин володіють розширеними можливостями доступу до інформації, використовувати його у власних інтересах. Мова йде про можливість корупції у всіх її різновидах: від банального хабара за видачу необхідної довідки до реалізації складних корупційних схем на державному рівні.

Масштабне поширення корупції все більше витісняє правові та етичні відносини між людьми, а саме явище корупції з соціальної аномалії поступово перетворюється на правило і виступає звичним способом вирішення життєвих проблем, стає нормою функціонування державної влади та життя значної частини суспільства. Соціологи відзначають, що в суспільній психології відбулися суттєві зміни: люди у своїй поведінці з самого початку налаштовані на протиправні способи вирішення питань. Сучасні дослідження свідчать, що значна частина громадян України не оцінює корупцію негативно і вважає за можливе вирішувати особисті питання за допомогою дачі хабарів, використання службових можливостей родичів, друзів чи знайомих, які, приміром, перебувають на державній службі [4].

Постійні повідомлення у засобах масової інформації про черговий корупційний скандал не викликають суспільного резонансу; всі давно звикли до таких повідомлень і мало хто сподівається, що справа дійде до суду, а винні будуть покарані. Більш того, люди самі з власної ініціативи несуть чиновникам подарунки чи сплачують так звані „добровільні внески на потреби закладу” аби посприяти швидшому просуванню справи. Давня російська приказка „Не подмажешь – не поедешь” сьогодні набула специфічного тлумачення й сприймається як пряме керівництво до дії.

Виникає наступне питання: чому власне за виконання своїх посадових обов'язків чиновник очікує отримати гроші, „подарунки”, певні послуги чи привілеї тощо, а громадяни ідуть їм на зустріч, а часом і самі провокують таку врешті решт протизаконну поведінку посадовців різного рівня.

Зламати такий порядок речей можна, було б бажання. Кроком назустріч подоланню корупції було б вжиття заходів, спрямованих на зведення до мінімуму потреби особистого спілкування громадян із чиновником. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології дозволяють зібрати та подати повний пакет документів за 20 хвилин [2], тоді як на стояння в чергах, особисте відвідування всіх необхідних кабінетів, пояснення кожному клерку, що тобі від нього треба, та вислуховування, куди ще тобі треба зайти та що принести витрачається значно більше часу та й нервів.

Одним із основних чинників, що спричиняє такий стан речей, знову ж таки є відсутність необхідної інформації у відкритому доступі у зручному для користувачів форматі. А якщо інформація загальнодоступна і виконання громадянами своїх обов'язків (наприклад, оформлення документів, реєстрація, сплата податків, подача звітних документів тощо) та реалізація законних прав не вимагає надмірних зусиль та часових витрат, то чиновникам не має за що брати гроші чи вимагати особливих привілеїв для себе.

У демократичному суспільстві має володарювати один з концептуальних принципів – всі суб'єкти інформаційних відносин мають володіти правом на отримання повної, достовірної, актуальної інформації, за виключенням чітко окреслених законом випадків. До таких випадків, як правило, відносять ті, що пов'язані з особистим життям громадян, громадською та державною безпекою. Це означає, що кожний громадянин нашої країни, кожна юридична особа має право на отримання в необхідний для неї момент часу будь-якої повної та не викривленої інформації. Дана теза стосується всіх можливих джерел інформації: органів державної влади, засобів масової інформації, бібліотек, архівів тощо. А держава має гарантувати реалізацію цього права, а також застосувати необхідні для цього заходи як законодавчого, так і організаційного характеру [1].

Закритість влади створює надзвичайно сприятливе середовище для її корумпованості. Непрозорість дій владних структур для громадськості суперечить стандартам демократичної держави, оскільки унеможлиблює функціонування демократичних інституцій, позбавляє громадян можливості належним чином реалізовувати свої права та свободи, адекватно оцінювати діяльність державних органів та політичних сил, які уособлюють владу в державі, а зрештою – впливати на формування та функціонування владних структур [3].

Відкритість та доступність повної інформації про важливі події і процеси в державі, а також про діяльність владних органів знищує більшість корупційних механізмів у зародку та сприяє створенню атмосфери довіри до влади у суспільстві. Використання інформаційних технологій, зокрема Інтернету, забезпечує ефективне формування двосторонніх зв'язків між суспільством і владою, відносин соціального партнерства, наявність яких свідчить про наростання процесів демократизації. Відсутність інформації у загальному доступі навпаки сприяє збільшенню рівня невдоволення владою та поширенню корупційних зловживань.

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології дозволяють досить швидко та оперативно доводити інформацію до відома широкої

громадськості: можна використовувати прямі включення з місця подій, он-лайн трансляції в мережі Інтернет, викладення оперативної інформації на веб-сторінках тощо. Проте інформація, яку органи державної влади та їх посадові особи доводять до населення, здебільшого носить дозований характер і переважно спрямована на створення у свідомості громадян позитивного образу влади.

Принципи відкритості та прозорості влади не є популярними серед наших урядовців та державних діячів. І це не дивно, адже чим менше інформації доходить до громадськості, чим менше її можливих джерел, тим зручніше їх контролювати, а отже й легше маніпулювати суспільною думкою у своїх інтересах. Крім того, чим менше незалежних одне від одного джерел інформації, тим менша вірогідність отримання достовірної інформації й тим важче її проаналізувати і відтворити об'єктивну картину реальності.

В Україні існує певна законодавча база, що регулює отримання журналістами та громадянами об'єктивної інформації про діяльність органів державної влади та посадових осіб, що є важливим фактором протидії корупції. Однак, ця законодавча база не забезпечує належною мірою доступ до всієї повноти інформації. До того ж зловживання чиновників в інформаційній сфері проявляються у відмові надання фізичним або юридичним особам інформації, видача якої передбачена законом, в навмисному затриманні або в наданні недостовірної чи неповної інформації. До речі, в Законі України „Про боротьбу з корупцією” дані діяння підпадають під поняття корупційних правопорушень.

Створення ефективного механізму доступу громадян і журналістів до інформації про діяльність органів державної влади та посадових осіб є важливим фактором протидії корупції, оскільки володіння всією повнотою об'єктивної інформації стосовно тих чи інших посадових зловживань надає можливості впливу на владу та певної корекції її дій. Слід розуміти, що виконувати функції протидії корупції здатні лише незалежні ЗМІ, оскільки владні структури та зацікавлені особи можуть використовувати власні інформаційні ресурси та підконтрольні, чи залежні від них засоби масової інформації у своїх інтересах. Забезпечення відкритості державних структур та умов для встановлення дійсної незалежності ЗМІ дозволяє повною мірою реалізувати конституційні права громадян в інформаційній сфері [3].

Іншою стороною проблеми є відсутність державної політики в інформаційній сфері.

Відсутність законодавчо закріпленого вичерпного переліку документів та інформації, яка підлягає засекречуванню, призводить до

випадків використання грифів „таємно”, „для службового використання” тощо з метою досягнення особистих цілей, які часто ідуть урозрив із загальнодержавними, суспільними задачами чи цілями певного підприємства, де працює дана особа чи група осіб. Шляхом засекречування документів та обмеження кола осіб, як і мають до них доступ, можна суттєво полегшити собі життя: уникнути небажаного обговорення справи в широких колах, що дозволить зняти з себе відповідальність перед суспільством чи громадою у випадку невдалого результату; позбавитися зайвих опонентів та критиків, які можуть з'явитися у разі виходу роботи за межі рідної організації, де все „схоплено”; монополізувати результати наукових розробок, а отже залишити виключно за собою право подальшої модернізації та удосконалення ідеї; уникнути здорової конкуренції при виробництві та реалізації виробу тощо.

В той же час надлишкове засекречування інформації призводить до суттєвих негативних наслідків як в плані фактичного позбавлення суспільства інтелектуальних надбань, так і втрат суто матеріального характеру. Наприклад, за оцінками А.Бондаренко [5], втрати від надмірного засекречення інформації в 70х-80х рр. ХХ століття в Радянському Союзі складали 10 мільярдів рублів. Всі ці збитки виникли за рахунок втраченої користі при впровадженні та продажу радянських технологій, реалізації виробів картографічної промисловості, техніки та озброєння, а також через відсутність координації та взаємодії між підприємствами, які розробляли нові технології та техніку. Схожа ситуація із втраченою користю внаслідок зайвого втаємничення інформації існує і в наш час.

У цьому контексті можна згадати закриті тендери, учасники яких не володіють жодною інформацією про своїх суперників, а виграє той, хто більше заплатить організаторам, або ж так зване „незалежне зовнішнє тестування” випускників шкіл, яке проводилося у 2008 році і також було далеким від ідеального. Тест для кожної дисципліни складався з невеликої кількості питань, які ретельно охоронялися та приховувалися від сторонніх очей на всьому шляху від створення до самого тестування. На якому з етапів вийшов збій, внаслідок якого список питань із відповідями потрапив на книжкові ринки, з'ясувати не будемо, але не дивлячись на режим підвищеної секретності це таки трапилось. Також були нарікання на якість питань та неоднозначність відповідей. Подолати ці негаразди можна було, розробивши значно більшу базу питань та розмістивши їх у відкритому доступі, приміром на сайті того ж „Єдиного центру тестувань”. У такому разі всі мали б рівні можливості у процесі підготовки та у принципі відпадала би необхід-

ність такого суворого (але недієвого) режиму секретності, а всі бажаючі могли б внести свої пропозиції та корективи у текст питань ще до самої процедури тестування.

Звичайно, така система вимагала б більших людських, матеріально-технічних та часових витрат протягом першого року впровадження тестового контролю, але вони цілком виправдовують себе. Вже наступного року витрати мають значно зменшитися, адже база питань буде вже напрацьована і потребуватиме лише незначного коригування.

Таким чином, інформатизація суспільства як процес, спрямований на освоєння інформаційних ресурсів та розширення доступу громадян до інформаційно-комунікаційних технологій, нерозривно пов'язана з демократизацією всього суспільства, але лише у випадку виваженого та продуманого механізму її впровадження. Відкритість та доступність інформації є запорукою розвитку всього суспільства.

Однією з необхідних соціальних передумов побудови правової демократичної держави є дотримання принципів прозорості та відкритості державної влади суспільству й доступності інформації для широкого загалу. Це досяга-

ється, зокрема, шляхом максимально повного інформування громадян про діяльність владних структур, а також про перебіг подій та процеси, що відбуваються у країні та в світі.

Інформаційна відкритість влади забезпечується багатьма складовими, серед яких засоби масової інформації посідають чи не найголовніше місце. Висвітлюючи різні аспекти діяльності влади, вони виступають, зокрема, антикорупційним чинником, – адже приховування фактів корупції створює сприятливу атмосферу для посадових зловживань, тоді як їх висвітлення зменшує можливості поширення корумпованих стосунків у суспільстві.

Забезпечивши відкритість державних структур та умови для встановлення дійсної незалежності ЗМІ, влада отримала б можливість повернути довіру громадян до себе, створити несприятливі умови для корумпування суспільства та повною мірою забезпечити реалізацію конституційних прав громадян в інформаційній сфері, створивши сприятливі умови для становлення дійсно демократичного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов А. Информационный суверенитет или информационная безопасность? // Национальная безопасность и оборона. – 2001. – № 1 (13). – С. 70-76.
2. Башук А.І. Електронне врядування України у контексті розбудови інформаційного суспільства // Інформаційне суспільство. – 2006. – Вип. 4. – С. 9-12.
3. Мельник М., Постульга В. ЗМІ і влада в Україні: як подолати корупцію? // Национальная безопасность и оборона. – 2001. – № 1 (13). – С.84-88.
4. Сагула Т. По данным социологов, около 30 процентов жителей Украины хоть раз в жизни давали взятку // Факты, 16 августа 2007. – С. 5
5. Фатьянов А.А. Проблемы защиты конфиденциальной информации, не составляющей государственную тайну // Информационное общество. – 1997. – Вып. 1. – С.49-56.
6. Фуллан М. Сили змін. – Львів: Літопис, 2001. – 162 с.
7. Цветков В.В., Горбатенко В.П. Демократія – управління – бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства: Монографія. – К.: Знання, 2001. – 248 с.
8. Эко У. Открытое произведение. Форма и неопределённость в современной поэтике. – СПб.: Академический проект, 2004. – С. 95-100.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2008 р.

